O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA ISTORIOGRAFIEI LITERARE ROMÂNEȘTI

Conf. univ. dr. Andrei TERIAN,
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

A Critical Account of Romanian Literary Historiography

Abstract: *My study is comprised of three parts. In the first part I survey the most representative approaches in current international literary historiography, focusing on revisionist, transnational and quantitative approaches. In the second section I sketch a profile of the Romanian literary historian, by highlighting a number of features such as the myth of the nomothete, the prevalence of value judgments, the bovarysme of "making" the national canon, overinterpretation, extreme subjectivity, individualism and the idiosyncratic use of comparative references. The final part of the paper undertakes a confrontation of two historiographical traditions and shows that currently Romanian literary historiography is deeply out of step with international research in the field. This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2012-3-0411.*

Keywords: *international literary historiography, Romanian literary historiography, impressionism, aestheticism, comparatism*

Studiul de față cuprinde trei părți. În prima parte voi încerca să realizez o prezentare – fatalmente reductivă și superficială – a celor mai recente orientări din istoriografia literară internațională. În partea secundă voi schița un portret-robot al istoricului literar român, pe baza celor mai importante opere ale istoriografiei literare românești apărute până în clipa de față. În fine, partea a treia se va constitui sub forma unor concluzii comparative menite să aproximeze stadiul actual al istoriei literare românești în raport cu cercetarea internațională din domeniu.

1. Orientări şi caracteristici ale istoriografiei literare actuale

Fără doar și poate, este cel puțin utopic să încerci să rezumi în doar câteva pagini complexitatea și diversitatea istoriografiei literare actuale. Singurul fapt cert în această privință este acela că, după ce această venerabilă disciplină a fost izgonită la periferia studiilor literare de către structuralismul anilor ’60-’70, de trei decenii încoace se înregistrează o resuscitare a interesului față de problemele istoriei literare, care se încearcă acum să fie formulate și soluționate cu instrumente

BDD-A23390 © 2013 Editura Universității „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

noi. Fără a emite pretenția de a realiza o panoramă completă a domeniului, înclin să cred că, începând cu anii ’80, asistăm la apariția a trei direcții definitorii în istoriografia literară:

A. ***Istoriile literare „revizioniste”***, care s-au afirmat încă din deceniul al nouălea, ca urmare a emergenţei noilor discipline care au repus în discuţie atât compoziţia, cât şi legitimitatea canonului literar occidental. E vorba, cu alte cuvinte, despre istoriile literare inspirate de studiile culturale, de studiile postcoloniale, de „noul istorism”, deconstructivism, psihanaliză lacaniană, „studii de gen” (*gender studies*) – pe scurt, de toate acele orientări pe care un conservator precum Harold Bloom le-a anatemizat prin sintagma „Școala Resentimentului”[1]. În afara premiselor revizioniste, ceea ce individualizează majoritatea acestor istorii este faptul că ele sunt lucrări în colaborare, scrise de echipe de autori care nu-și mai propun să acopere în mod exhaustiv obiectul, ci să-l sondeze prin diverse abordări, nu întotdeauna convergente, și să submineze astfel modelul „marilor narațiuni” naționaliste, organice și teleologice moștenit din secolul al XIX-lea. Exemplele din această categorie sunt, desigur, numeroase, dar, pentru că aici nu îmi propun decât să fixez câteva puncte de reper, voi menționa doar istoria literaturii franceze editată de către Denis Hollier și aceea, mai nouă, a literaturii americane, coordonată de către Greil Marcus și Werner Sollors[2].

B. ***Istoriile literare transnaționale***, care apar cu o frecvență sporită începând cu anii ’90, pe fundalul intensificării procesului de globalizare și al dezvoltării teoriilor privind *World Literature*. De cele mai multe ori, aceste istorii se structurează pe o platformă teoretică eclectică, ce mai include atât abordări de tip „revizionist”, cât și elemente preluate din discipline precum istoria mentalităților sau geografia culturală[3]. Și în cazul de față aș putea cita o mulțime de exemple, dar probabil că cele mai reprezentative rămân istoriile literare realizate în ultimul deceniu sub egida ICLA și publicate în prestigioasa colecție „Comparative History of Literatures in European Languages” a editurii John Benjamins[4]. Mai mult, există deja în momentul de față suficiente indicii că asemenea abordări se vor extinde în curând pe o scară globală – dovadă proiectul *Literature: A*

[1] Cf. Harold Bloom, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. New York: Harcourt Brace & Company, 2004, p. 4.

[2] Denis Hollier (ed.), *A New History of French Literature. A Panorama of Literature in Its Cultural Context – Music, Painting, Politics, and Monuments Public and Private*. Cambridge, MA. & London: Harvard University Press, 1989; Greil Marcus, Werner Sollors (eds.), *A New Literary History of America*. Cambridge, MA. & London: Harvard University Press, 2009.

[3] V. în acest sens Andrei Terian, *Constructing Transnational Identities: The Spatial Turn in Contemporary Literary Historiography*, în “Primerjalna književnost”, Vol. 36, No. 2 (Special Issue: *The Spatial Turn in Literary Studies*), 2013, p. 75-84.

[4] Mario J. Valdés, Djelal Kadir (eds.), *Literary Cultures of Latin America: A Comparative History*, vol. I-III. New York: Oxford University Press, 2004; Marcel Cornis-Pope, John Neubauer (eds.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. I-IV, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2004-2010; Fernando Cabo Aseguinolaza, Anxo Abuín González, César Domínguez (eds.), *A Comparative Literary History of Literatures in the Iberian Peninsula*, Vol. I, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2010. Deși volumul coordonat de Valdés și Kadir nu a mai apărut în colecția CHLEL, l-am păstrat pe această listă, întrucât inițial a fost conceput în cadrul aceluiași proiect.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

World History, desfășurat în momentul de față sub auspiciile Universității din Stockholm[5]. Dar, desigur, aceasta nu înseamnă că perspectiva transnațională nu poate fi aplicată și la scara unei singure literaturi, după cum o arată propunerea de istorie a literaturii franceze coordonată de către Christie McDonald și Susan Suleiman[6].

C. În sfârșit, mi se pare util să menționez aici unul dintre cele mai recente programe istoriografice, și anume ***istoria literară cantitativă***, care, deși se află deocamdată în stadiu embrionar, și-a dovedit deja eficiența în principal prin cercetările lui Franco Moretti[7], desfășurate în domenii precum relațiile interliterare, geografia literară și teoria genurilor. E drept că, până în momentul de față, această metodă nu a produs o istorie completă a uneia sau a mai multor literaturi. Și s-ar putea ca istoria literară să nu fie niciodată capabilă să abordeze în mod satisfăcător doar din punct de vedere cantitativ o întreagă literatură. Însă unele dintre istoriile literare deja citate mai sus au recurs deja, chiar dacă doar în parte, la ajutorul abordărilor cantitative și au ajuns la rezultate a căror utilitate nu mai poate fi contestată.

Dincolo de această compartimentare disciplinară, mi se pare necesar să semnalez aici o serie de elementele comune pentru cel puțin primele două dintre grupările amintite:

1. În general, istoriile literare recente sunt scrise rareori de către un singur cercetător, căruia i se preferă din ce în ce mai mult colectivele de autori; această trăsătură se explică, de bună seamă, prin dificultatea, dacă nu chiar prin imposibilitatea unui singur om, oricât de cultivat și de dotat, de a mai stăpâni în momentul de față informația acumulată cu privire la o singură literatură, fie ea și dintre acelea considerate „minore" sau „periferice".

2. Pe de altă parte, un obiectiv afirmat constant de către numeroși coordonatori de istorii literare este dorința de a se rupe de modelul național, organicist și teleologic care a dominat istoriografia literară europeană de la începutul secolului al XIX-lea până spre mijlocul secolului trecut; în acest context, obiectivul urmărit de majoritatea istoricilor literari este acela de a surprinde nu atât continuitatea, cât discontinuitățile istorice – fapt realizat în egală măsură prin multiplicarea perspectivelor (consecință fatală a scrierii în colaborare a istoriei), ca și prin fragmentarea lor (istoriile literare recente nu mai urmăresc o analiză exhaustivă a obiectului, căreia i se preferă o serie de „sondaje" mai mult sau mai puțin aleatorii în trecutul literar).

3. O altă cale de chestionare a supremației modelului organicist este atenția sporită acordată grupurilor marginale, minorităților etnice, religioase, sexuale și sociale, ale căror „voci" au fost

[5] Pentru o prezentare generală a proiectului, v. Anders Pettersson și Theo D'haen, *Towards a Non-Eurocentric World History of Literature*, în Marc Maufort, Caroline de Wagter (eds.), *Old Margins and New Centers: The European Literary Heritage in an Age of Globalization*, Peter Lang, Bruxeller, 2011, p. 43-56.
[6] Christie McDonald, Susan Rubin Suleiman (eds.), *French Global: A New Approach to Literary History*, Columbia University Press, New York, 2010.
[7] Cea mai reprezentativă lucrare a lui Franco Moretti în acest domeniu este *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*, Verso, London/ New York, 2005.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

până acum reduse la tăcere de istoriile literare „canonice”. Această mutație a fost posibilă, desigur, datorită disciplinelor „revizioniste” precum studiile postcoloniale sau feministe, care au contestat atât legitimitatea perspectivelor din care au fost scrise istoriile literare tradiţionale, cât şi ierarhiile de valori stabilite de către acestea.

4. O atare schimbare de perspectivă a fost pregătită de o alta, constând în adoptarea unei viziuni instituţionale asupra fenomenului literar. Potrivit acestei poziţii, inspirate în bună măsură de materialismul cultural, de teoria discursului a lui Michel Foucault şi de constructivismul social, literatura încetează a mai fi un limbaj privilegiat şi devine un discurs „ca toate celelalte”, generat de anumite instituţii şi aflat în diverse raporturi de putere cu alte tipuri de discurs din cadrul unei anumite societăţi; de aici, o abordare contextualizantă a fenomenului literar, care pornește de la încercarea de a determina funcţia literaturii într-un anumit timp și loc, funcție care îi prescrie și, în același timp, îi definește „regulile jocului”.

5. Mai mult, nu doar raporturile literaturii cu alte tipuri de discurs, ci însăşi statutul său ca discurs „propriu”, dotat cu o „esență” și cu niște frontiere bine definite e pus la îndoială în multe dintre istoriile literare actuale. Ca urmare a acestui fapt, ele analizează adeseori nu doar opere cuprinse în genurile literare tradiționale (poezie, proză, teatru, critică), ci și texte pe care clasificările generice uzuale le-ar defini ca lucrări istoriografice, jurnale, scrieri de călătorie, manifeste politice sau opere filosofice. În noile istorii literare își găsesc loc nu doar Pound, Kafka și Brecht, dar și Michelet, Freud și Derrida.

6. În aceste condiţii, valoarea artistică ajunge să fie chestionată în aceeaşi măsură ca şi literalitatea: din moment ce literatura nu mai are nişte frontiere precise şi unanim acceptate, ci limitele ei sunt rezultatul intereselor unui anumit grup social dominant sau, pur şi simplu, fenomenul literar se caracterizează printr-o *anomie* constitutivă, e de la sine înţeles că încercarea de a constitui un canon legitim se confruntă cu mari dificultăţi sau devine de-a dreptul imposibilă. Tocmai de aceea, atunci când nu vizează în mod programatic o „revizuire” a canonului, unele dintre istoriile literare actuale renunţă la pretenţia de a mai stabili un canon şi privesc toate operele literare ca pe nişte efecte sau reflexe ale anumitor structuri caracteristice societăţii care le-a produs.

7. Abolirea sau, cel puţin, atenuarea judecăţii de valoare se corelează cu încă trăsătură specifică istoriilor literare actuale, şi anume orientarea lor neopozitivistă. Dacă, pe de o parte, orice judecată de valoare este chestionabilă, iar, pe de alta, literatura este un reflex discursiv al structurilor materiale şi sociale, calea cea mai potrivită pentru a scrie o istorie literară credibilă pare aceea de a te concentra mai mult asupra aspectelor factuale ale fenomenului literar. Un rezultat al acestei reorientări este apelul tot mai mare la ajutorul unor discipline precum statistica, geografia, economia, sociologia ş.a.m.d. Tot în legătură cu acest aspect, tradiţionalul *close-reading* tinde să fie

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

substituit de ceea ce Franco Moretti numea *distant reading*[8], o metodă de abordare ce pare a conveni mult mai bine abordărilor de tip cantitativ ale literaturii.

8. Nu în ultimul rând, chiar dacă se referă, prin însăşi natura lor, la trecut, istoriile literare actuale nu au cum să nu vorbească, de fapt, şi despre prezent – şi, înainte de toate, despre fenomenul definitoriu al epocii noastre: globalizarea. Chiar şi atunci când ele constituie „doar" istorii literare naţionale, scrierile menţionate la începutul acestei secţiuni (şi multe altele încă) adoptă, în abordarea obiectului lor, o perspectivă asumat intern-, trans- sau postnaţională, care implică în egală măsură o „privire de foarte sus" a materiei şi o componentă comparatistă. Desigur, acest lucru se justifică prin faptul că, privită „din afară" sau „de deasupra", o literatură „naţională" nu reprezintă niciodată o entitate izolată, ci o verigă sau, mai bine zis, un „nod" într-o reţea interliterară sau chiar planetară. Mai mult, în condiţiile globalizării, însăşi compartimentările pur „naţionale" ale literaturilor devin problematice, iar acest lucru se observă nu doar prin amploarea sporită a unor fenomene remarcate deja de istoriile literare tradiţionale (precum influenţele sau traducerile), ci şi prin intensificarea unor procese precum migraţia (în toate variantele sale: diasporă, exil etc.), bilingvismul sau aculturaţia, care se regăsesc din ce în ce mai des în istoriile literare din ultimele decenii.

Iată, aşadar, modul de ansamblu în care se prezintă orientările şi caracteristicile istoriografiei literare actuale. Rămâne de văzut acum care ar fi trăsăturile proeminente ale tradiției istoriografice literare românești și în ce raport se situează ea cu cercetarea occidentală.

2. Trăsături proeminente ale istoriografiei literare românești

A. Înainte de a explora problema enunţată mai sus, e necesar să vedem exact despre ce istorii ale literaturii române vorbim aici. O observație preliminară în această privinţă este că, spre deosebire de alte literaturi est-europene[9], literatura română nu a avut până acum norocul de a fi impusă în circuitul internaţional printr-o istorie literară care să fie recunoscută ca reper în domeniu. E adevărat că încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea literatura română a constituit obiectul mai multor istorii literare semnate de cercetători străini, dintre care majoritatea rămân chiar și în clipa de față surse de informație credibile[10]. Numai că, nefiind publicate într-una dintre cele două limbi

[8] Franco Moretti, *Distant Reading*, Verso, London/ New York, 2013.

[9] Am aici în vedere, de pildă, cazul literaturilor poloneză (prin Czeslaw Miłosz, *The History of Polish Literature*, Macmilan, New York, 1969), bulgară (prin Charles A. Moser, *A History of Bulgarian Literature: 865-1944*, Mouton, The Hague, 1972), maghiară (Lóránt Czigány, *The Oxford History of Hungarian Literature from the Earliest Times to the Present*, Oxford University Press, New York, 1984) și slovacă (Peter Petro, *A History of Slovak Literature*. McGill-Queen's University Press, Montréal/Buffallo, 1995), dar, desigur, lista poate fi extinsă.

[10] Wilhelm Rudow, *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart. Ausgearbeitet mit Unterstützung der angesehensten Schriftsteller*, Wernigerode [Druck von C.W. Vollrath in Leipzig], 1892; Ramiro Ortiz, *La letteratura rumena*, A. Signorelli, Roma, 1941; Gino Lupi, *Storia della letteratura romena*, Firenze, G.C. Sansoni, 1955; Eva Behring, *Rumänische Literaturgeschichte: von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Univ.-Verl. Konstanz, Konstanz, 1994.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

dominante ale sistemului literar mondial din secolul trecut (franceza, pentru prima jumătate a secolului; engleza, pentru cealaltă), niciuna dintre aceste lucrări nu a reușit cu adevărat să devină o operă de referință pe plan internațional. Şi, din păcate, nici măcar în România, unde ele nu numai că nu au fost traduse, dar au fost, în general, ignorate sau chiar primite cu ostilitate[11]. Astfel încât probabil că sursa cea mai utilă și mai actuală pe care un străin o are în momentul de faţă la dispoziţie pentru a se informa asupra literaturii române sunt capitolele dedicate acesteia în cunoscuta istoria a literaturilor central- și est-europene semnată de către Marcel Cornis-Pope și John Neubauer. Însă imaginea pe care și-ar face-o în urma unei asemenea lecturi ar fi, fără îndoială, una trunchiată, întrucât, lăsând la o parte capitolul dedicat „poetului național" în volumul al IV-lea, e mai mult decât evident că, în ceea ce privește genurile literare „clasice", istoria amintită privilegiază net proza în detrimentul poeziei. Sigur, acesta nu neapărat un reproș adus lucrării, unde, în ansamblu, literaturii române i se acordă un spațiu privilegiat. Rămâne, însă, un adevăr că, dincolo de faptul că nicio literatură nu poate fi înțeleasă fără poezia ei, genul respectiv are o importanță și mai mare în cazul literaturii române, unde majoritatea bătăliilor canonice și a schimbărilor de paradigmă s-au concentrat în jurul fenomenului poetic.

B. Nici istoriile literare traduse sau scrise direct de români pentru uzul străinătății nu s-au bucurat de un mai mare succes în afara granițelor țării. Singura excepție este, poate, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine* (1938) a cunoscutului comparatist B. Munteano[12], care, în afara faptului că a beneficiat de prestigiul autorului (secretar timp de aproape două decenii al impunătoarei *Revue de littérature comparée*) și de traducerile în engleză, germană, italiană și portugheză, reprezintă o apariție cu adevărat remarcabilă pentru vremea sa. Scrisă fără *parti-pris*-uri „de grup", combinând organizarea judicioasă a materiei cu o scriitură deosebit de atractivă, ea constituie chiar și în momentul o sursă utilă pentru ca un străin să-și facă o imagine veridică asupra literaturii române moderne din primul său secol de existență. Însă trecerea timpului a făcut ca această lucrare să fie depășită atât din punct de vedere metodologic, cât și ideologic.

Cât despre istoriile literare ulterioare, ar fi de menționat, pentru perioada comunistă, lucrările lui Marian Popa și Ion Dodu Bălan[13]. Însă autorii ambelor volume au fost și au rămas „oameni de încredere" ai regimului comunist, care prezintă literatura din unghi mai degrabă propagandistic decât istoriografic. În plus, cartea lui Dodu Bălan se distinge, dacă se poate spune așa, printr-o mediocritate exemplară, care e cu atât mai deprimantă cu cât ea reprezintă în momentul de față cea mai răspândită istorie a literaturii române din bibliotecile universitare occidentale. În

[11] V. în acest sens recenzia lui Nicolae Iorga la volumul lui W. Rudow, pe care îl consideră „o carte neizbutită" (N. Iorga, *Pagini de tinereţe*, Vol. I, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 31-36).
[12] B. Munteano, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine,* Sagittaire, Paris, 1938.
[13] Marian Popa, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Univers, Bukarest, 1980; Ion Dodu Bălan, *A Concise History of Romanian Literature*, Academy of Social and Political Sciences, Bucharest, 1981.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

sfârșit, un fapt mai degrabă bizar decât fericit în toată această listă este traducerea în engleză a celei mai importante istorii literare românești, aceea a lui G. Călinescu, realizată în 1988 de către Leon Levițchi[14]. Am spus că e vorba de un eveniment „mai degrabă bizar" întrucât traducerea cărții, finanțată de către miliardarul protocronist Iosif Constantin Drăgan, s-a făcut fără avizul oficialităților comuniste, care, din acest motiv, au încercat să împiedice pe toate căile difuzarea și receptarea volumului. Rezultatul a fost că traducerea a rămas o raritate bibliografică, după cum o arată și prețurile piperate cu care aceasta este comercializată în momentul de față de librăriile virtuale occidentale.

C. Rămâne, așadar, să discut pe scurt despre istoriile literare apărute în limba română. Însă, înainte de a începe acest demers, mi se pare util să fac două precizări. În primul rând, ţin să reamintesc că istoriografia literară românească nu se reduce la istoria literaturii ca gen, ci acoperă o serie de alte cercetări specializate (monografii, studii specializate pe epoci etc.), în care un cititor dornic să cunoască fenomenul literar românesc găseşte, de obicei, informaţii mult mai temeinice decât în istoriile literare „generale". În al doilea rând, nu e greu de constat că, chiar şi după această restrângere a câmpului de analiză, istoriile literare româneşti sunt destul de numeroase, astfel încât se impune o nouă delimitare. De aceea, voi încerca să combin criteriul reprezentativităţii cu acela al actualităţii şi mă voi referi mai ales la opt istorii literare, dintre care patru istorii deja „canonice" (acelea ale lui E. Lovinescu, G. Călinescu, I. Negoițescu și Nicolae Manolescu[15]) și alte patru recente, apărute după 2000 (şi semnate de Marian Popa, Eugen Negrici, Alex Ștefănescu și Mihai Zamfir[16]). Pe baza acestora voi încerca să alcătuiesc un fel de portret-robot care să descrie caracteristicile şi funcţiile istoriei literare ca tip de discurs critic în cultura română. Următoarele trăsături mi se par definitorii în această privință:

1. Spre deosebire de alte literaturi europene, în special vestice, în care s-a realizat încă de la începutul secolului trecut o disociere clară între critica academică (mai mult sau mai puțin „științifică") și critica „la zi" („impresionistă" și foiletonistică) a fenomenului literar, în România această disjuncție nu s-a impus încă în mod ferm nici chiar în clipa de față. Afinitățile criticii românești cu critica franceză și absența unei puternice tradiții pozitiviste (sau măcar formaliste) au făcut ca istoria literară să fie privită ca un domeniu în care un critic e „chemat" să se manifeste doar după sau doar în paralel cu o activitate cât mai îndelungată de cronicar literar. Tocmai de aceea,

[14] G. Călinescu, *History of Romanian Literature*, translated by Leon Levițchi, Nagard – UNESCO, Milan, 1988.
[15] Cf. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I-VI, „Ancora" – S. Benvenisti & Co., București, 1926-1929; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941; I. Negoițescu, *Istoria literaturii române*, vol. I: *1800-1945*, ediția a II-a, Dacia, Cluj-Napoca, 2002; Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008.
[16] Cf. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine: 1944-1989,* vol. I-II, Semne, București, 2001; Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, vol. I-II, Editura Fundației PRO, București, 2002-2003; Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Maşina de Scris, București, 2005; Mihai Zamfir, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, Cartea Românească, București, 2011.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

prototipul criticului român pare să fie acela al Demiurgului sau al *nomothetului*, capabil să legifereze în domeniul istoriei literare cu aceeași lejeritate cu care o face în recenziile de carte și care concepe astfel acest gen academic drept forma supremă de consacrare sau de verificare a autorității pe care și-a dobândit-o în timp. De altfel, se poate constata cu ușurință că toate istoriile „canonice" ale literaturii române (mă refer aici în primul rând la cele scrise de E. Lovinescu și G. Călinescu, dar și – în măsura în care le considerăm astfel – de I. Negoițescu și Nicolae Manolescu) au fost scrise de critici care și-au exersat anterior condeiul în calitate de cronicari literari și care au putut profita astfel din plin, în noua ipostază, de popularitatea pe care și-au câştigat-o în calitate de comentatori ai actualităţii literare. Că aşa stau lucrurile chiar şi în momentul actual, o dovedeşte, de pildă, faptul că o istorie improvizată, scrisă de un jurnalist cultural mediocru precum Alex. Ştefănescu, e mult mai citită (şi mai citată) decât construcţia riguroasă a unui Mircea Scarlat[17], care a intrat în ultimii ani într-un nemeritat con de umbră, explicabil în mare parte prin aceea că autorul ei nu a scris niciodată cronică literară.

2. Acest statut aparte al istoriei literare în cultura română se bazează, de fapt, pe o serie de opțiuni punctuale, precum privilegierea stilului în detrimentul „metodei" și al documentării, a judecății „de gust" în detrimentul unei analize conceptuale elaborate și a interpretărilor insolite în detrimentul contextualizării riguroase. Astfel, mulți dintre istoricii literari români tind să privească, cel puțin de la G. Călinescu încoace, istoria literară ca pe un gen mai degrabă literar (o „sinteză epică") decât ca pe o scriere în regim factual, cu veleități academice. De exemplu, în textele teoretice ale lui G. Călinescu și la Nicolae Manolescu, documentarea riguroasă e repudiată la statutul de simplă istorie literară „auxiliară", rezervată doar celor incapabili să se ridice la „creație" și „sinteză". Această poziție de principiu se confirmă prin faptul că multe dintre istoriile literare mai recente (de pildă, cele semnate de I. Negoițescu, Nicolae Manolescu, Alex Ștefănescu sau Eugen Negrici) se dispensează de note sau chiar de orice aparat bibliografic. Drept urmare, sursa și chiar autenticitatea mai multor citatele și referințe sunt greu de urmărit și de verificat. Unele istorii literare contemporane (aceea a lui Nicolae Manolescu constituie, din păcate, un exemplu pe cât de izbitor, pe atât de regretabil în această privință) cuprind numeroase erori factuale, pe care autorii lor le scuză sau le minimalizează prin faptul că lacunele de metodă și de documentare ar fi prea puțin relevante și că ele s-ar răscumpăra prin noutatea interpretărilor sau prin formulările memorabile ale istoriilor. Asemenea pretenții sunt uneori legitime, însă – cu riscul să exagerez puțin prin această observaţie – cititorul rămâne de multe ori cu impresia că unii dintre istoricii literari români scriu mai mult pentru a fi citați decât pentru a fi crezuți.

3. O altă tendință a istoriilor literare românești este aceea de a privilegia judecăţile de valoare (exprimate adeseori într-o manieră casantă și eliptică) în raport cu explicația și cu analiza.

[17] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei româneşti*, Vol. I-IV, Minerva, Bucureşti, 1982-1990.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

Din acest punct de vedere, curajul de a formula un verdict ferm este considerat, de regulă, prin sine însuși superior unor demonstrații elaborate, dar care evită o judecată de valoare tranșantă. Premisa implicită care stă la baza acestei atitudini este aceea că valoarea unui istoric literar derivă ea însăși mai ales din capacitatea sa de a „fixa" pe o perioadă cât mai lungă (dacă se poate, definitivă) valorile altfel instabile ale literaturii. Pe scurt, ambiția caracteristică unui istoric literar român este aceea de „a face canonul" (sau de a-l *re*face după propriul „gust"). „Canonul nu se discută, se face"[18] – această frază axiomatică a lui Nicolae Manolescu, prin care „discuțiile" analitice inutile sunt expediate de către autoritatea critică în stare „pură", ar putea figura ca motto pentru majoritatea istoriilor literare românești din toate timpurile. Din păcate, însă, această ambiție face uneori ca instrumentarul analitic, oricât de elaborat, al unei istorii literare să figureze uneori ca simplă recuzită, ca decor în raport cu judecățile de valoare exprimate într-o manieră lapidară și opacă.

4. În fine, o a treia tendinţă dominantă a istoriilor literare româneşti este privilegierea interpretărilor insolite, uneori chiar extravagante, în defavoarea contextualizării istorice. Cu alte cuvinte, aspiraţia celor mai multe istorii literare româneşti e nu doar aceea de a (re)face canonul, dar şi de a-l (re)inventa pe fiecare scriitor în parte. Un rezultat al acestei aspiraţii este, pe de o parte, tonul polemic adoptat de majoritatea istoricilor literari români, care se arată preocupaţi mai degrabă să-și anuleze precursorii decât să îi continue; pe de altă parte, goana continuă după „originalitate" (rezumată exemplar prin formula manolesciană a „lecturii infidele"[19] și concretizată prin pretențiile – reale sau pur retorice – ale istoricilor literari români de a fi descoperit/inventat un „nou" Eminescu, un „alt" Rebreanu etc.) tinde să facă din istoriile literare românești un teren favorit de manifestare a suprainterpretărilor. De altfel, acest lucru este favorizat, într-o anumită măsură, și de o anumită înțelegere restrictivă a originalității interpretative, care e concepută de cele mai multe ori în sensul singularizării „exotice" a obiectului de studiu, şi nu în sensul contextualizării sale istorice printr-un șir de asocieri și disocieri succesive.

5. Un corelativ important al perspectivei „demiurgice" pe care am descris-o mai sus este acela că, fiind caracterizate printr-un subiectivism extrem al viziunii, majoritatea covârşitoare a istoriilor literare româneşti au fost scrise de câte un singur autor. Fenomenul e explicabil, întrucât, atâta timp cât perspectiva istoriografică nu poate fi decât expresia gustului singular, chiar dacă idiosincratic, al unui anumit critic (care, scriindu-și propria istorie, îi canonizează pe alții și, în același timp, *se* canonizează pe sine), ea nu ar putea fi disociată de personalitatea acestuia sau împărtășită de/cu alții fără ca prin acest gest istoria literară să-și piardă însăși rațiunea ei de a fi. De aceea, tradiţia istoriilor scrise în colaborare este aproape inexistentă în literatura română. Singura

[18] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, ed. cit., p. 16.
[19] Nicolae Manolescu, *Posibilitatea critiicii și a istoriei literare*, în *Lecturi infidele*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p. 178-187.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

excepţie notabilă din acest punct de vedere o reprezintă tratatul de *Istorie a literaturii române* editat de Academia Română în perioada 1964-1973. E un tratat analog cu *Dějiny české literatury*, coordonat de Jan Mukařovský şi chiar inspirat de acesta, în urma unei întâlniri pe care G. Călinescu (coordonatorul tratatului românesc) a avut-o în 1959 la Praga cu celebrul teoretician. Însă, dacă tratatul ceh a ajuns cu tratarea materiei până la al Doilea Război Mondial, tratatul românesc nu a reuşit să intre nici măcar în secolul XX – în parte, şi din cauza dispariţiei lui G. Călinescu (în 1965) și a divergențelor care au apărut apoi între continuatorii proiectului.

6. Altă consecință a perspectivei „demiurgice” și a mizei canonizante pe care le comportă majoritatea istoriilor literare românești este aspectul lor monografic, dublat de cele mai multe ori de indiferența sau chiar de aversiunea faţă de cadrul instituțional și social în care se afirmă fenomenul literar. Exemplele cele mai clare în această privință sunt istoriile lui G. Călinescu și Nicolae Manolescu, care, mai ales în ceea ce privește tratarea literaturii române din secolul XX, par simple înșiruiri de micro-monografii. Explicația acestui fenomen vine, pe de o parte, din înseși *parti-pris*-urile teoretice deja amintite: cât timp scopul principal al unei istorii literare este stabilirea unei ierarhii de valori (și, mai ales, „fixarea” canonului), cadrul social și instituțional al fenomenului literar este tratat ca un simplu balast sau ca un „zgomot de fundal” care însoțește literatura, dar nu îi determină într-o manieră îndeajuns de relevantă configurația. Pe de altă parte, această reticență a istoricilor literari români față de factorii „extraliterari” se explică și prin faptul că, de-a lungul întregului secol XX, principiul „autonomiei esteticului” a rămas mereu un steag de luptă în jurul căreia criticii români s-au adunat pentru a împiedica tentativele de aservire a literaturii fie de către diversele doctrine naționaliste, fie de către puterea comunistă. De unde și demersul programatic de a reduce sau chiar de a camufla importanța factorilor „externi” în evoluția fenomenului literar.

7. O particularitate interesantă a istoriilor literare românești, prin care acestea rezonează aparent cu istoriile occidentale apărute în ultimele decenii, este tendința de a extinde termenul de „literatură” dincolo de frontierele sale curente. Această tendință s-a manifestat, în România, încă din prima jumătate a secolului trecut, prin lectura în regim literar a publicisticii lui Mihai Eminescu, dar s-a accentuat apoi atât „pe orizontală” (prin înglobarea succesivă a unor genuri non-literare, precum jurnalistica, lucrările istoriografice sau chiar filosofice), cât și „pe verticală” (prin tentativa de a descoperi elemente de literaritate cât mai timpurii în istoria culturii române). E vorba aici, fără îndoială, despre o tentativă de remediere a unora dintre „complexele” literaturii române teoretizate și analizate de către Mircea Martin[20], tenativă care urmărește să compenseze astfel lipsa de tradiţie, de continuitate și de vizibilitate caracteristică literaturilor „minore”. Pionierul ambelor demersuri a fost G. Călinescu, care, pe de o parte, a tratat unele texte non-literare (precum lucrările ce compun sistemul filosofic al lui Lucian Blaga) ca pure ficțiuni, iar, pe de altă parte, a identificat cât mai

[20] Mircea Martin, *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*, Vol. I, Albatros, București, 1981.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

multe elemente „artistice” în textele fundamentale ale culturii române vechi (în operele cronicarilor moldoveni din sec. XVII-XVIII, de pildă). Rămâne să arăt cu altă ocazie în ce măsură aceste proceduri sunt legitime și care ar fi limitele lor. Deocamdată, cred că e suficient să reamintesc aici că ultima procedură, aceea a anexărilor literare „pe verticală”, a ajuns să dobândească în anii ’70-’80 proporţii caricaturale prin manipularea ei ideologică de către gruparea protocronistă.

8. În sfârșit, mă voi referi pe scurt și la dimensiunea comparatistă implicată în istoriile literare românești. Atunci când aceasta există cu adevărat (pentru că sunt destule istorii literare românești care ignoră cu desăvârșire acest aspect), ea se remarcă prin două trăsături. În primul rând, deși literatura română este în mod evident o literatură est-europeană, referințele la literaturile învecinate sunt aproape absente din cele mai multe istorii românești, care preferă să se raporteze în mod exclusiv la literaturile occidentale „majore”, cu o îndelungată tradiție culturală. E, aici, fără îndoială, și o anumită ignoranță, provocată de dezvoltarea precară a studiilor de slavistică în România, dar și o formă de snobism bovaric, manifestat prin tentativa de a apropia în mod tacit literatura română de „prima urnă valorică” a literaturilor europene. În al doilea rând, chiar dacă literatura română rămâne – în termenii lui Immanuel Wallerstein – o literatură de tip (semi)periferic, care s-a aflat încă de la apariţia sa pe orbita altor literaturi mai puternice (în special acelea franceză, germană şi rusă/sovietică), istoriile literaturii române tind să privilegieze semnalarea relaţiilor interliterare tipologice în detrimentul celor genetice; pe scurt, se vorbeşte mai mult despre paralelisme decât despre influenţe. Şi acesta e, desigur, un mecanism de autoapărare, menit să apere o construcţie culturală şi identitară care, în noul climat globalizant, tinde să-şi releve încă o dată fragilitatea.

3. Concluzii comparative

Pe baza celor afirmate mai sus, putem încerca acum o situare de ansamblu a istoriografiei literare româneşti în raport cu cea occidentală. Iar, din cele mai multe puncte de vedere, acest raport se manifestă sub forma unor divergenţe fundamentale:

(a) în literatura română nu s-a încetăţenit încă tradiţia istoriilor literare scrise în colaborare;

(b) discontinuităţile literare, atunci când apar în istoriile literare româneşti, nu rezultă dintr-un program teoretic, ci apar mai degrabă ca lacune şi neglijenţe ale demersului istoriografic; în rest, modelul istoricilor literari români rămâne acela al „sintezei epice”;

(c) revizuirile canonului există în istoriile literare românești nu atât ca efect al reabilitării vocilor marginale, „minoritare”, ci ca urmare a subiectivității „gustului” sau, în cel mai bun caz, a aplicării criteriilor dominante ale prezentului asupra trecutului; or, aceste „criterii dominante” nu sunt nici chiar în momentul actual prea favorabile vocilor minoritare, dată fiind mentalitatea preponderent conservatoare a societății românești;

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

(d) cu câteva excepții – referitoare în special la condiția literaturii din perioada comunistă –, istoriile literare românești nu pus până acum la îndoială decât într-o foarte mică măsură „esența" estetică a fenomenului literar şi nu au investigat decât tangențial raporturile literaturii cu alte instituții; în general, afirmarea şi apărarea „autonomiei esteticului" continuă să rămână obiective privilegiate ale istoriilor literare românești[21];

(e) judecata de valoare e încă o practică curentă în istoriile literaturii române, atâta timp cât obiectivul principal al autorilor lor rămâne acela de a „face" canonul;

(f) aspirația (neo)pozitivistă nu constituie în momentul de față un deziderat pentru istoriile literare românești, care continuă să rămâne cantonate, într-o măsură mai mică sau mai mare, în prejudecata „gustului";

(g) fără a fi cu totul absentă, dimensiunea comparatistă este folosită în istoriile literare româneşti vechi sau noi mai mult idiosincratic şi tendențios decât sistematic.

Prin urmare, concluzia generală care se impune este că istoriile literare româneşti actuale sunt profund defazate faţă de proiectele echivalente de pe plan internaţional. Cel mai evident este acest aspect în ceea ce priveşte aspectele teoretice şi metodologice, a căror evoluţie pare a se fi oprit, pentru istoricii literari români, undeva prin anii 70, la „estetica receptării" a lui Hans-Robert Jauss şi la istoria mentalităţilor a lui Fernand Braudel (ambii citaţi de Nicolae Manolescu în prefaţa *Istoriei* sale, fără a fi, însă, urmaţi în mod consecvent). Ce ar fi de făcut în această privință – aceasta reprezintă o problemă care va constitui obiectul unui alt studiu.

BIBLIOGRAFIE

BEHRING, Eva: *Rumänische Literaturgeschichte: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Univ.-Verl. Konstanz, Konstanz, 1994.

BLOOM, Harold: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, Harcourt Brace & Company, New York, 2004.

CABO ASEGUINOLAZA, Fernando; GONZÁLEZ, Anxo Abuín; DOMÍNGUEZ, César (eds.): *A Comparative Literary History of Literatures in the Iberian Peninsula*, Vol. I, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2010.

CĂLINESCU, G.: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1941.

CĂLINESCU, G.: *History of Romanian Literature*, translated by Leon Levițchi, Nagard – UNESCO, Milan, 1988.

CORNIS-POPE, Marcel; NEUBAUER, John (eds.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. I-IV, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2004-2010.

CZIGÁNY, Lóránt: *The Oxford History of Hungarian Literature from the Earliest Times to the Present*, Oxford University Press, New York, 1984

DODU BĂLAN, Ion: *A Concise History of Romanian Literature*, Academy of Social and Political Sciences, Bucharest, 1981.

HOLLIER, Denis (ed.): *A New History of French Literature. A Panorama of Literature in Its Cultural Context – Music, Painting, Politics, and Monuments Public and Private*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 1989.

[21] Cf. Nicolae Manolescu, *Nostalgia esteticului*, în *Istoria critică a literaturii române*, ed. cit., p. 1444-1456.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)

IORGA, N.: *Pagini de tinereţe*, Vol. I-II, ediție alcătuită, prefață și bibliografie de Barbu Theodorescu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
LOVINESCU, E.: *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I-VI, „Ancora" – S. Benvenisti & Co., București, 1926-1929.
LUPI, Gino: *Storia della letteratura romena*, G.C. Sansoni, Firenze, 1955.
MANOLESCU, Nicolae: *Lecturi infidele*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
MANOLESCU, Nicolae: *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Paralela 45, Pitești, 2008.
MARTIN, Mircea: *G. Călinescu și „complexele" literaturii române*, vol. I, Albatros, București, 1981.
MARCUS, Greil; SOLLORS, Werner (eds.): *A New Literary History of America*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 2009.
McDONALD, Christie; SULEIMAN, Susan Rubin (eds.): *French Global: A New Approach to Literary History*, Columbia University Press, New York, 2010.
MIŁOSZ, Czeslaw: *The History of Polish Literature*, Macmilan, New York, 1969.
MORETTI, Franco: *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*, Verso, London/ New York, 2005.
MORETTI, Franco: *Distant Reading*, Verso, London/ New York, 2013.
MOSER, Charles A.: *A History of Bulgarian Literature: 865-1944*, Mouton, The Hague, 1972.
MUNTEANO, B.: *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Sagittaire, Paris, 1938.
NEGOIȚESCU, I.: *Istoria literaturii române*, vol. I: *1800-1945*, ediția a II-a, Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
NEGRICI, Eugen: *Literatura română sub comunism*, vol. I-II, Editura Fundației PRO, București, 2002-2003.
ORTIZ, Ramiro: *La letteratura rumena*, A. Signorelli, Roma, 1941.
PETRO, Peter: *A History of Slovak Literature*, McGill-Queen's University Press, Montréal/Buffallo, 1995.
PETTERSSON, Anders; D'HAEN, Theo: *Towards a Non-Eurocentric World History of Literature*, în Marc Maufort, Caroline de Wagter (eds.), *Old Margins and New Centers: The European Literary Heritage in an Age of Globalization*, Peter Lang, Bruxeller, 2011, p. 43-56.
POPA, Marian: *Geschichte der rumänischen Literatur*, Univers, Bukarest, 1980.
POPA, Marian: *Istoria literaturii române de azi pe mâine: 1944-1989*, vol. I-II, Semne, București, 2001.
RUDOW, Wilhelm: *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart. Ausgearbeitet mit Unterstützung der angesehensten Schriftsteller*, Wernigerode [Druck von C.W. Vollrath in Leipzig], 1892.
SCARLAT, Mircea: *Istoria poeziei româneşti*, Vol. I-IV, Minerva, București, 1982-1990.
ŞTEFĂNESCU, Alex.: *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Maşina de Scris, Bucureşti, 2005.
TERIAN, Andrei: *Constructing Transnational Identities: The Spatial Turn in Contemporary Literary Historiography*, în "Primerjalna književnost", Vol. 36, No. 2 (Special Issue: *The Spatial Turn in Literary Studies*), 2013, p. 75-84.
VALDÉS, Mario J.; KADIR, Djelal (eds.): *Literary Cultures of Latin America: A Comparative History*, Vol. I-III, Oxford University Press, New York, 2004.
ZAMFIR, Mihai: *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, Cartea Românească, București, 2011.

BDD-A23390 © 2013 Editura Universității „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 14:00:52 UTC)